

PRAVOPISNÁ STRÁNKA VYUČOVANIA VLASTNÝCH MIEN

Orthographic aspect of teaching proper names

Mária Beláková

Abstrakt: Štúdia prezentuje výsledky výskumu a obsahovej analýzy 615 kontrolných diktátov žiakov základnej školy a analýzy 144 diktátov študentov učiteľstva. Zameriava sa na pravopisnú problematiku a identifikáciu pravopisných chýb, ktoré autorka klasifikuje do šiestich kategórií. Vzhľadom na rozsah príspevku venuje pozornosť len sémanticko-konvenčnej kategórii, t. j. zaznačovaniu vlastného mena veľkým začiatočným písmenom. Chybovosť identifikuje nielen u žiakov, ale aj u pedagógov, a to na znalostnej i na metodologickej úrovni. Konkrétne nedostatky štúdia špecifikuje a analyzuje.

Kľúčové slová: pravopis; vyučovanie vlastných mien; sémanticko-konvenčná chyba; propriálna chyba; veľké začiatočné písmeno

Abstract: The study presents the results of the research, the content analysis of 615 control dictations of primary school pupils and the analysis of 144 dictations of students of Pedagogy. It focuses on the orthographic aspect and on identifying spelling mistakes, which the author classifies into 6 categories. Due to the scope of the paper pays attention only to the semantic-conventional category, i. e. the capitalization of the proper name. It identifies the orthographic errors in the spelling of pupils and students but also in the spelling of teachers. They are deficient both in knowledge and on a methodological level. The study specifies the specific deficiencies and analysis them in detail.

Key words: orthography; proper names teaching; semantic-conventional deficient; proper noun deficient; capitalization

Štúdia vznikla ako výstup v rámci plnenia úloh projektu VEGA 1/0469/24 *Lingvistický kognitívny model vyučovania slovenského jazyka*.

Úvod

Problematika onomastickej edukácie patrí naďalej k menej prebádaným oblastiam lingvodidaktiky. Nedostatok odbornej literatúry či metodických materiálov (výnimku tvoria publikácie M. Ološtiaka a L. Gianitsovej-Ološtiakovej (2013) a nepublikovaná príručka M. Belákovvej *Už žiadny strach z veľkých písmen* (2008), ktorá je slovenskou verziou príručky J. Eislerovej *Píše se VELKÉ/malé písmeno? Já na to mám...já se to naučím* (2004)) a nepripravenosť aktuálnych i budúcich pedagógov prispievajú k neuspokojivému stavu prezentácie proprií a s tým súvisiacimi (ne)vedomosťami edukantov. Na tento stav dlhodobo upozorňujú domáci autori (L. Sičáková, M. Tkáčová, M. Beláková a i.), ale aj zahraniční odborníci (napr. E. Pribbleová, 1943; E. Wilcoxová, 1991; R. Šrámek, 1996; R. Frank, 1999; G. Koß, 2002; S. Leroyová, 2004; Böhnertová-Nowaková, 2020 a i.). Problémy evidujeme na viacerých úrovniach, a to rovnako v onomastickej edukácii 1.–3. cyklu, na stredných školách aj pri príprave budúcich pedagógov slovenského jazyka, kde do veľkej miery absentuje konštruktivistický prístup a zdôrazňovanie funkčnosti jazyka. Ako najzávažnejší nedostatok sa ukazuje neschopnosť žiakov, ale aj učiteľov, identifikovať vlastné meno na základe jeho onymickej sémantiky, ktorá je značne odlišná od tej apelatívnej, a zároveň ho odlišiť od apelatívnej lexiky. S tým následne súvisí pravopisná realizácia danej lexémy. Onymickú sémantiku (designáciu) utvára súbor špecifických onymických (generických) a diferenčných príznakov (Blanár, 1996, s. 32), ktoré utvárajú onymický status vlastného mena, teda jeho schopnosť fungovať ako vlastné meno vo všeobecnosti. Ako tvrdí I. Haraj (2014, s. 45), „onymické príznaky priamo necharakterizujú nositeľa mena, ale „iba“ zaraďujú toto meno ako prvok do istej mennej sústavy, a to aj vtedy, keď sa neuplatňuje referenčný vzťah“ (*Meno Matej neprestane byť krstným menom, keď sa jeho nositeľ premenuje, čím zmení pôvodnú konotáciu. Meno existuje nezávisle od jeho nositeľa, avšak chýbajú mu isté obsahové zložky*). K charakterizácii nositeľa mena je nutné poznať mimojazykové špecifiká, medzi ktoré, okrem iného, patrí aj špecifický identifikačný kód jedinca (identity-specific semantic code; viac k tomu v Bruce – Young, 1986, In: Brédart a kol., 2002). V edukačnej praxi je teda potrebné rozlišovať medzi menom a jeho nositeľom, prípadne objektom, na ktorý sa vlastné meno vzťahuje. Meno je zastupujúcim symbolom jedinca, akousi skrátenou deskripciou jeho vlastností, napr. meno *Václav I.*, resp. s prívlastkom *svätý Václav*, zastupuje veľký počet deskripcií, ktoré by sme museli pri absencii mena vymenovať (*narodený v Stochove Vratislavovi I. a Drahomíre, vychovávaný starou matkou Ľudmilou, žiak kňaza Pavla, české knieža z rodu Přemyslovcov, patrón Českej republiky* atď.). Antroponymum tu teda zastupuje všetky deskripcie danej osoby a pôsobí v komunikácii ako ekonomizujúci prvok. Každé vlastné meno,

ak vychádzame z teórie V. Blanára (1996a, s. 33), predstavuje „vnútornú jednotu všeobecných (generických), individuálnych a špecifických (zvláštnych) príznakov“. Práve tieto atribúty treba v edukácii zohľadňovať a prízvukovať, no ak študent nie je s nimi počas štúdia konfrontovaný, len sťažka samoštúdiom docieli požadované výsledky. Rovnako treba v rámci komunikačne ladeného vyučovania prihliadať aj na onymické príznaky, ktoré definujú zároveň ich funkciu. Pri apelatívnej vrstve je dominantná nominačná funkcia (pomenúvať jednotlivé triedy objektov), propriá plnia špecifické onomastické funkcie – identifikujú, diferencujú a lokalizujú. R. Šrámek, český onomastik, zdôrazňuje aj komunikačnú funkciu vlastných mien, ktorú považujeme za primárnu. Hoci sa v komunikácii „neintervenuje presupozíčná identifikácia v celej šírke onymických príznakov, ale najčastejšie sa uplatňuje len generický príznak“ (Haraj, 2014, s. 47), t. j. zaradenie propria do onymickej triedy, považujeme za nevyhnutné študentov oboznamovať aj s ostatnými príznakmi, aby prišlo k úplnému pochopeniu onymického statusu propria.

V onomastických kruhoch koexistujú dva názory na vlastné meno ako znak. Prvý, ktorý chápe proprium ako unilaterálny znak (napr. J. Mill), a druhý, prisdudzujúci vlastnému menu bilaterálnu povahu, t. j. proprium ako jednotu formy aj obsahu (slovenská i česká onomastika sa prikláňa k bilateralite propria). Ak nahliadame na vlastné meno ako na unilaterálny znak, teda bez významu, prezentovaný iba vonkajšou formou, môžeme sklznúť k nesprávnej interpretácii, že „vlastné meno je prvok, ktorý sa píše s veľkým začiatočným písmenom“ a budeme ho naďalej stotožňovať s jeho referentom, prípadne relačným objektom. To je prípad súčasného prístupu k výučbe vlastných mien, ale už na začiatku 20. storočia naň upozornila napríklad americká učiteľka W. H. Wilcoxová (1919, s. 174), keď na základe analýzy diktátov konštatovala, že „vlastné meno je v mysliach väčšiny detí názvom začínajúcim sa veľkým písmenom“. Toto vyjadrenie môžeme len podporiť a s výsledkami súhlasiť.

Hoci L. Sičáková (2011a, 2011b, 2012), M. Tkáčová (2011) či M. Beláková (2009, 2010a, 2010b, 2012, 2018, 2019) navrhli viaceré postupy efektívnej onomastickej edukácie, ktoré zohľadňujú predovšetkým obsahovú stránku propria, nedochádza v tejto oblasti k výraznému posunu. Publikované štúdie a monografie zostávajú v rukách niekoľkých zanietených učiteľov a nedostávajú sa do povedomia širšej verejnosti. Obrazne povedané, budúci učitelia zostávajú problematikou vlastných mien nepoškvrnení, prípadne sa ich učia len ako okrajovú tému a takto ich potom aj prezentujú ďalej. V roku 2010 sme realizovali výskum týkajúci sa vnímania vlastného mena žiakmi¹ (Beláková, 2010, s. 43) a výsledky boli neuspokojivé – až 67 %

¹ V roku 2007–2008 sme realizovali aj výskum medzi učiteľmi, ktorého výsledky sme viackrát publikovali (Beláková, 2010; 2024 a i.).

žiacov charakterizovalo proprium ako *jazykový prvok písaný s veľkým začiatočným písmenom* a 50 % respondentov uviedlo, že veľké písmeno je zároveň dôvodom, prečo sa problematika proprií osvojuje v predmete slovenský jazyk a literatúra, t. j. ako súčasť iného vyučovacieho predmetu sa preto vyučovať nemôže. K podobným výsledkom, hoci ich nekvantifikovala, dospela M. Tkáčová (2012, s. 414) a rovnako zistila, že proprium pre žiakov primárneho vzdelávania predstavuje slovo s veľkým začiatočným písmenom. V prieskume, ktorý sme zrealizovali následne v roku 2018 u 63 študentov učiteľstva, sme zistili, že miera ich pripravenosti je veľmi slabá (Beláková, 2018, 2019a, 2019b). Nedostatočné predmetovo-odborné znalosti sa ukázali aj u učiteľov v prieskume publikovanom v učebnici *Vlastné meno ako príbeh a hra* (Beláková, 2010, s. 14). Nedostatočné znalosti sa vyskytli na jednej strane pri porozumení onymického statusu, na druhej strane pri aplikácii sémantického pravopisného pravidla. Práve ortografia vlastných mien je najzreteľnejším a najcitlivejším miestom v domácom pravopise.

1. Pozícia propriálnej problematiky v reformovanom kurikule

Ako sme sa už zmienili, pozícia vlastných mien v edukácii nie je docenená. Obsahový i výkonový štandard sa zužovali iba na pravopisné stvárnenie propriálneho znaku, málo sa prízvukovalo rozlišovanie apelatív a proprií na základe propriálnych znakov. Keďže v roku 2026 budú všetky základné školy na Slovensku učiť podľa nového kurikula, zameriame pozornosť na aktuálne zavádzaný obsahový štandard, pričom pozornosť zacieme na dve podoblasti, a to slovenský jazyk ako vyučovací jazyk a slovenský jazyk ako druhý jazyk (tab. 1).

	SJVJ	SJ2J
1. cyklus	predstavenie sa, oslovenie	predstavenie seba a <i>inej osoby</i> , oslovenie, <i>písanie oslovenia</i>
	písanie VZP v názvoch: osôb, zvierat, miestnych geografických názvov	<i>verejné nápisy a tabule: informačné a smerové</i>
	rozlišovanie apelatív a proprií	<i>meno žiaka, jeho rodičov</i>
2. cyklus	pravopis názvov: sviatkov, <i>ulíc</i> , geografických názvov s prepojením na ďalšiu vzdelávaciu oblasť	pravopis mien osôb, názvov miest a obcí
		<i>pozdrav z výletu</i>

3. cyklus	pravopis zložitejších geografických názvov , názvov štátov, obyvateľských mien , ulíc, inštitúcií a kultúrnych výtvorov s prepojením na ďalšiu vzdelávaciu oblasť	odlišnosti v pravopise dátumu, oslovenia, zemepisných názvov v maďarčine a slovenčine
		cestovanie po vlasti – <i>Vysoké Tatry, Košice, krajské a kúpeľné mestá, hrady, zámky</i> a pod.

Tabuľka 1: Problematika vlastných mien naprieč vzdelávacím štandardom

Napriek tomu, že pravopisná stránka je dominantná, posilnilo sa prepojenie s ostatnými vzdelávacími oblasťami, čo začína vytvárať priestor pre uplatňovanie tzv. situačného alebo dištančného prístupu (Böhnert – Nowak, 2020). Väčší dôraz sa kladie na regionálne viazané geografické názvy a v prípade slovenského jazyka ako druhého jazyka aj na prácu s nelineárnym textom (nápis a tabuľa), v ktorom vidíme veľký potenciál. Uplatňovanie etymologicko-tematického a lexikologicko-onomastického prístupu (porov. Ološtiak, 2018) v nových dokumentoch zdôrazňované nie je, preto predpokladáme, že učitelia budú pozornosť znova sústreďovať len na pravopis. Vo vyššie prezentovanej tabuľke (č. 1) sme uviedli aj vyučovanie slovenského jazyka ako druhého jazyka, pretože môže byť pre pedagóga materinského jazyka motivujúce, a to prevažne z hľadiska už spomínaných nápisov, predstavenia inej osoby, prezentácie mena žiaka a jeho blízkeho okolia (a to aj bez pravopisného zaťaženia) alebo v uvádzaní odlišností maďarského a slovenského jazyka (vo vyučovaní slovenského jazyka málo zdôrazňujeme rozdiely s minoritnými jazykmi).

Nácvik pravopisu podľa štandardov zohľadňuje vekové danosti žiakov, je dodržaná zásada od blízkeho ku vzdialenejšiemu (od miestnych názvov k makroareálovým, od pravopisne jednoduchších jednoslovných k viacslovným názvom). Z obsahového hľadiska by bolo azda vhodné špecifikovať termín geografické názvy, pretože sa zo zreteľa môže stratiť napríklad kategória hydroným (názvov vodných tokov a stojatých plôch), oroným (názvov vrchov) a podobne. Naopak, treba vyzdvihnúť onymickú triedu zooným (pomenovania zvierat), ktorá sa do jazykového vzdelávania implementuje minimálne (hoci v literárnej výchove nižších ročníkov sa s nimi stretáva žiak pomerne často, učitelia na ne málo upozorňujú ako na vlastné mená).

2. Pravopisná stránka vlastných mien a jej historické pozadie (stručný náčrt)

Pravidlá slovenského pravopisu (ďalej: PSP, 2000, s. 26–28) definujú štyri typy pravopisných princípov (fonematický, morfematický, gramatický a etymologický). Lingvistická obec vychádza z definície PSP (2000, s. 28), že vo vlastných menách sa uplatňuje etymologický pravopis. S týmto názorom nie sme úplne stotožnení a prikláňame sa k tvrdeniam, najmä didaktikov (L. Sičákovej (In: Liptáková, 2011, s. 314), V. Betákovej (1968) či J. Štefanoviča (1967)), že pravopis vlastných mien sa realizuje podľa sémantického, resp. konvenčného pravopisného princípu. Veľké začiatkové písmeno nie je z nášho pohľadu úplne záležitosťou etymológie, ale konvencie a zároveň sémantiky propria. Korektné by preto bolo hovoriť o konvenčno-sémantickom princípe. J. Štefanovič (1967, s. 58) sa o ňom vyjadril ako o princípe, ktorý sa realizuje pri pravopise slov, kde „sa neuplatňuje žiaden z uvedených princípov“. Odhliadnuc od typológie uvedených princípov je cieľom onomastickej edukácie, aby žiak dokázal odlíšiť sémantiku apelatívneho a propriálneho znaku, pretože len na tomto základe je možné realizovať jeho pravopisnú podobu. Ako napísal Z. Topil (2013, s. 74), „i když samotný princip není složitý, vyžaduje poměrně jistou orientaci v takových jazykových pojmech, jako jsou jména obecná a vlastní, přívlastek, řídící a závislý větný člen a slušný zeměpisný i kulturně politický přehled“.

Z lingvodidaktického aspektu sa okrem spomínaných štyroch (resp. piatich či šiestich) pravopisných princípov rozlišuje pravopis statický a dynamický (porov. napr. J. Palenčárová a kol., 2003, s. 85). Dynamický pravopis sa mení pod vplyvom jazykových okolností, napr. flexie, a patrí k nemu gramatický pravopis (*Lea, dve Ley, od Ley*). Naproti tomu statický pravopis je nemenný a nachádzame ho napríklad pri vybraných slovách (*Korytnica, Považská Bystrica*) či javoch asimilácie (*Jakub, Hladký*). Pokiaľ v minulosti najväčší problém predstavoval sémantický pravopisný princíp (písanie veľkého začiatkového písmena), v súčasnosti sa kombinuje s ostatnými, čo spôsobuje prechod exoným do domáceho jazyka. Pri fonematickom princípe sú to napríklad antroponymá typu *Ella/Ela, Emma/Ema, Cynthia*. Morfematický a gramatický princíp sa uplatňujú ako pri apelatívach a realizujú sa na základe analógie a utvárania analogických dvojíc (dub – dube; *Starhrady – Strarhrade*, no ako problematická sa ukazuje flexia exoným, napr. (*Mária, Lucia*, predovšetkým v nekorektných podobách *od Márie*, namiesto *Márii, Lucie*, namiesto *Lucii*). Etymologický princíp sa v prípade vlastných mien uplatňuje v názvoch typu *Bystrany, Torysa, Krivé*, no v súčasnosti najmä pri importovaných propriách typu *Röntgen, Magalhães*, v ktorých môžu byť zachované aj pôvodné nedomáce grafémy.

Pravopis, napriek istej strnulosti, prešiel v istých historických obdobiach zásadnými zmenami, poslednými boli zmeny v roku 1991, keď sa zjednodušilo písanie názvov ulíc a verejných priestranstiev. V predkodifikačnom období bol pravopis rozkolísaný rovnako na začiatku, ako aj v koreni vlastných mien (napr. antroponym *Szuente pulc* v Cividalskom evanjeliári²), pretože závisel od sluchového vnemu zapisovateľa, jeho materinského jazyka a administratívnej jazykovej praxe. Zvukovú podobu, akú pisár zachytil, sa usiloval dostupnou sústavou písma transkribovať do čo najvernejšej podoby. Príklady nachádzame aj v toponymickej sfére neskoršieho obdobia (*Zbojnícka patak*, *Velka Banya*, *Czerná voda*³), kde zapisovateľ v časoch používania úradného jazyka maďarčiny zaznačil názvy zložkovým pravopisom. V bernolákovskom období sa s veľkým písmenom zaznačovali aj apelatíva či deverbatíva, a to na odlišenie od adjektív, napr. *Anděl*, *Američan*, *Zwršek* (Bernolák, 1825). Zaujímavosťou bolo, že posesívne adjektíva sa síce písali s veľkým začiatočným písmenom, no adjektívum *američanow* (ibid.) sa zapisovalo s malým písmenom. Podobný princíp bol používaný aj v štúrovčine, deproprializované adjektíva (napr. *gramatika Slovenská*, *v reči Réckej*) sa zaznačovali s veľkým začiatočným písmenom. Rovnako sa s veľkým písmenom písali aj názvy jazykov (v *Ruštine*, *Sanskriť*, *Slovenčine*; Štúr, 1846). Na druhej strane však podoby *indoeuropejskej reči*, *indická*, *afganská*, *perská*, *rimská*, *galská* zapisoval L. Štúr (ibid.) s malým začiatočným písmenom. Neustálenosť, ktorá sa prejavovala v tomto období, sa usilovali odstrániť autori hodžovsko-hattalovskej úpravy v *Krátkej mluvnici slovenskej* (Hodža et al., 1852). V Mluvnici sa s veľkým začiatočným písmenom písali propriá, no autori ako „vlastné mená“ chápali aj súčasné apelatíva *Slovenčina*, *Čeština*, *Staročeština*, *Litvančina* a i. (ibid., s. 61). Adjektíva *staročeskými*, *českých* a pod. zaznačovali autori (Hodža et al., 1852) s malým začiatočným písmenom. V *Rukoväti spisovnej reči slovenskej* (Czambel, 1902, s. 271) S. Czambel spracoval samostatnú kapitolu *Kde sa píšu velké litery* a písanie veľkého začiatočného písmena ustáluje v menách⁴: zemepisného označovania, hviezd a súhvezdí, národov, osôb, zosobnených bytostí a zosobnených pojmov, zvierat, nemovitých diel kultúry (domy, mosty, násypy, prieplyvy...), úradne užívaných názvov (podniky, spolky, kasína...), spisov a časopisov, sviatkov, Boha, Ježiša Krista, Panny Márie a všetkých podstatných a prídavných mien, ktoré ich zastupujú. Viacslovné názvy honov odporúča písať v podobe *na Skalke*, *v Jame*, *u Chodníka* (ibid., s. 272), pretože za proprium považuje iba druhú

² Evanjelár možno zhliadnuť v expozícii Nitrianskeho hradu.

³ Zápisy z map vojenského mapovania (dostupné na www.arcanum.com), publikované v Beláková (2014).

⁴ Na ilustráciu dobovej terminológie používame pôvodné pojmoslovie.

časť pomenovania, predložka má apelatívny základ. V 60. rokoch 20. storočia, keď sa začínajú formovať základy lingvodidaktiky, na problematické písanie veľkých písmen v propriách začínajú upriamovať pozornosť viacerí jazykovedci i didaktici (Oravec (1960, In: Chomová, 2019); J. Štefanovič, 1967 a i.). Aktivity vyústili do významnejších zmien v pravopise proprií v Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1991, v ktorých autori zhodnotili „ako dozretý problém ... nový spôsob písania názvov typu *Ulica osloboditeľov* ... a pod.“ (PSP, 1991, s. 14) namiesto *ulica Osloboditeľov*, pretože podľa teoretických onomastických východísk sa za vlastné mená pokladajú ako celok. Búrlivú diskusiu vzbudila zmena pravopisu historických antroponým (napr. *Ziči, Pálfi, Selepčeni*), ktorá ešte ani v súčasnosti nie je v jazykovej praxi jednotná (historici zostávajú pri pôvodných podobách a mnohí učitelia prezentujú historické priezviská podľa dostupných písomných zmienok). V druhom vydaní PSP (1998) sa upravilo písanie názvov katedrií vysokých škôl a univerzít a výborov Národnej rady Slovenskej republiky (ibid., s. 16–17), ale tie s výučbou na nižších stupňoch škôl nesúvisia. Výraznejšie zmeny sa do súčasnosti v PSP nere realizovali a podľa aktuálneho vydania Pravidiel (2013, s. 27) sa veľké začiatkové písmená v propriách píše: „na začiatku, resp. aj vnútri viacsovných vlastných mien ako pomenovaní jedinečných skutočností“. Pre školskú prax to teda znamená, že jednoslovné vlastné mená píšeme s veľkým začiatkovým písmenom a pri viacsovných propriách všetky členy so statusom propria. Treba mať však na pamäti, že pokiaľ v minulosti pravopisné problémy spôsobovali zväčša domáce propriá, aktuálne pravopis sťažujú interlingválne podoby proprií a exonymá, ktorých podoba často nie je jednotná, napr. *Sylvia, Silvia; Ema, Emma; Ela, Ella* a pod.

3. Propriálna pravopisná chyba

Vzhľadom na konštruktivisticky orientovanú výučbu sme zástancami chyby vo výučbe, a to aj pravopisnej. Hoci pravopisná chyba nie je akceptovateľná pri kontrolných prácach, pri nácviku vytvára priestor pre diskusiu. V prípade vlastných mien to platí niekoľkonásobne, pretože v onomastickej edukácii sa orientujeme nielen na dichotómiu apelatívum-proprium, ale aj na samotné onymické znaky propria a jeho extralingválne faktory. Rovnako ako v ostatných oblastiach, aj tu, v súlade s J. Štefanovičom (1967, s. 155) rozlišujeme pravopisnú chybu, pravopisnú nepozornosť a pravopisnú nevedomosť. V kontrolných prácach možno identifikovať len pravopisnú chybu a nevedomosť, ktorú v analýze pripisujeme k nedostatočným kompetenciám učiteľa (v diktáte sa nesmie vyskytnúť jav, ktorý nemá žiak osvojený). A práve chyby z nevedomosti patria k najčastejším propriálnym chybám najmä v 1. a 2. cykle vzdelávania. Ide predovšetkým o javy súvisiace s deklináciou, napr. v skúmanej vzorke sa vyskytli tieto propriá (3. ročník – *Vysoké Tatry, v Spišskej*

Novej Vsi, Lomnický štít; 4. ročník – z *Malých Karpát, Vysokých Tatier, Driny, Nízke Tatry, Červený Kameň, v Žiari nad Hronom, do Myjavy, v Bytči*; 5. ročník – *bratislavskí obyvatelia, spolužiaci Lenky*⁵). Na daných príkladoch si možno všimnúť, že viaceré z nich predstavujú viacstupňový gramatický problém, napr. názvy *Vysoké Tatry, Nízke Tatry*: dvojslovný názov, vybrané slovo, pomnožné podstatné meno s nutnosťou určiť vzor (podľa staršieho kurikula sa vyučuje v 7. ročníku). Špeciickú pozíciu zastáva názov *Jaskyňa Driny*, v ktorom nekorešponduje gramatická kategória čísla (jaskyňa vz. *Driny*) ani rodu (tá jaskyňa, tie *Driny*). Propriolexéma *Driny* je, navyše, nárečového pôvodu a pri dostatočnej znalosti encyklopedického obsahu nie je možné gramaticky ju odôvodniť, pretože na prvý pohľad evokuje pomnožné podstatné meno, ktoré je v propriálnej sfére príznačné. Motivačným základom názvu je apelatívum *drieň* (lat. *Cornus mas*), v miestnom nárečí „*drín*“, v plurálvej podobe „*dríny*“ (vzor *dub*). Pri zaradení podobných názvov si musí učiteľ overiť, či ho žiaci dôkladne ovládajú a až následne ho môže zaradiť do kontrolnej práce. V nami analyzovanej vzorke v písaní joty a ypsilonu v názve *Driny* pochybilo až 6 žiakov zo 17, čo svedčí o nedostatočnej vedomosti o názve.

Na náročnosť pravopisu vlastných mien upozornil aj J. Štefanovič (1967, s. 19), podľa ktorého 3,4 % z celkového počtu pravopisných chýb (0,7 chyby na jednu prácu) predstavovali chyby týkajúce sa pravopisu proprií. V 72,1 % sa chyba viazala na absenciu veľkého začiatočného písmena⁶, v 27,9 % žiaci nenáležite umiestnili veľké písmeno na začiatok apelatívneho znaku Štefanovič (ibid.). V nami skúmanej vzorke bola chybovosť vo vlastných menách 507 (na primárnom stupni 376, na sekundárnom 131), čo predstavuje necelé 2,83 % celkového počtu (**1,2 chyby na jednu prácu**). V porovnaní s výsledkami J. Štefanoviča prišlo teda k významnému nárastu chybovosti na žiaka.

S typológiou chýb J. Štefanoviča sa, samozrejme, stotožňujeme, no na základe viacerých prieskumov a výskumov navrhujeme vlastnú klasifikáciu aj pre triedu proprií. Vyčlenili sme sedem kategórií propriálnych chýb⁷:

- **sémanticko-konvenčná** – nesprávne zaznačenie začiatočného písmena v propriálnych znakoch (absencia veľkého začiatočného písmena – *slovensko, vysoké tatry*; neadekvátne použitie veľkého písmena v nepropriálnom (apelatívnom) znaku – *Čierne More, Gerlachovský štít*);
- **vlastná propriálna chyba**: jota a ypsilon v prípade negramatického pravopisného princípu (*Bistrik, Lýďa, Bratislava*), kvantita samohlásky (*Lomnický štít, Chorvatsko, Vah*), diakritické znamienka (*Nízke Tatry, Matej, Zilina*), rozdeľo-

⁵ Dané javy boli do diktátu zaradené ešte pred preberaním problematiky vzorov.

⁶ V prieskume K. Jenčovej (2013) 51 % žiakov.

⁷ Prezentované v monografii Teória vyučovania vlastných mien (2023).

vacie znamienka (*Šaštín Stráže*⁸), dvojhlásky a samohláskové skupiny (*Júliujus, Júlíjus, Talijansko, Perzija*), zdvojené spoluhlásky, resp. ich absencia (*Poddunajská nížina*⁹), znelostná asimilácia a spoluhláskové skupiny (*Chorvácko, Štrpské pleso, Gerlachovský štít*);

- **fonematická** – žiak na základe nekorektnej sluchovej percepcie či analýzy vyhodnotí slovo nesprávne (*Brezová pod Bradlom – Drezová pod Bradlom, Vánovce nad Vebravou, Bánovce nad Bebravou*);
- **gramatická**:
 - A. morfológická**: týkajúca sa písania joty a ypsilonu (*Vysoké Tatri, Nízke Tatri, do Visokíh Tatier, Červení kameň, v Bytči, v Bystricy*), deklinácie posesívnych tvarov (*Cirilou mobil, Vierkyn*), spájateľnosti slov (*Zbytče* namiesto *z Bytče*);
 - B. syntaktická**: pochybenie z hľadiska syntaktickej motivácie slova a jeho pozície vo výpovedi (*Nebojsa* ako *Neboj sa*);
- **grafická** – zahrňa nečitateľný znak, zamenený znak (*Faliansko, Malej Tatry*) nadbytočné či chýbajúce písmeno (*Sstrakula, Rrichard, Richar(d), v Talínsku, Renat(a)*), zámenu poradia grafém (*Slovesnko*), opakujúcu sa časť propria (*Bystriestrická*) = pomýlenie sa;
- **kombinovaná**: *s petrovím, ňedajko, banská bistrica, veronyka*.

Pre zaujímavosť uvádzame, že Š. Krištof (1959, In: Chomová, 2019, s. 7) považoval chybné písanie veľkých písmen za hrubé porušenie pravopisu a priradil mu najvyššiu bodovú hodnotu chybovosti 3.

4. Analýza výskumu pravopisných cvičení so zameraním na triedu propria

Vo výskume sme zamerali pozornosť na 615 kontrolných diktátov (215 na primárnom a 400 na sekundárnom vzdelávaní), v ktorých sme realizovali obsahovú analýzu zameranú na distribúciu propriálnych prvkov v jednotlivých diktátoch (ročníkoch, stupňoch), kontrolované javy, najčastejšie pochybenia žiakov i metodické nedostatky učiteľov. V druhej fáze prieskumu sme analyzovali 144 diktátov a 78 korekčných cvičení študentov učiteľstva v odbore slovenský jazyk v kombinácii.

⁸ V aktuálne skúmanej vzorke sa kategória nevyskytla, ale máme s ňou skúsenosti.

⁹ V skúmanej vzorke sa nevyskytol prípad zdvojenej spoluhlásky typu Anna, Johanna a pod.

5. „Biele miesta“ učiteľov pri zaradovaní proprií do pravopisných cvičení a diktátov

Na problematiku pravopisu učiteľov upozornil už J. Štefanovič (1967, s. 19). Pokiaľ ide o nami skúmanú učiteľskú vzorku, zaznamenali sme nedostatky na úrovni propriálnej i nepropriálnej. Z nepropriálneho hľadiska možno upozorniť na nekorektný jazykový prejav pedagógov, ktorý možno zaregistrovať napríklad na ojkonyme *Bánovce nad Bebravou*, *Bánovce nad Vebravou* či *Vanovce nad Vebravou*. O nekorektnom vyslovovaní diftongov napovedajú podoby *Júlijus* (až 4x), *Lídýja*, *Talijansko*. Metodicky učiteľky pochybili pri odporúčanom počte slov v kontrolných diktátoch pre jednotlivé ročníky, na 1. stupni dokonca jedna z vyučujúcich prekročila limit o 26 slov. Tejto problematike sa v aktuálnej štúdii venovať nebudeme, no do istej miery ovplyvňujú pravopis vlastných mien.

Pokiaľ ide o samotné vlastné mená, u učiteľov sa prejavila najmä neznalosť propriálnej problematiky, nedostatočné zaradovanie propriálnych prvkov do diktátov, výber propriolexém z nevhodných onymických tried a absencia mikrokontextu, napr. pri hydronyme *Štrbské pleso* žiaci zaznačovali názov ako ojkonymum *Štrbské Pleso*, čo následne vyučujúca hodnotila ako pravopisnú chybu. Nezohľadnila však, že vzhľadom na kontext bolo možné lexému interpretovať obidvoma spôsobmi. Neznalosť učiteľov sa ukázala pri vlastných menách *Veverička*, *Mudrc*, kniha *Dejiny sveta*, vek nazývaný *Sobí vek* a *Jaskyňa Driny*. Prezývky *Mudrc* a *Veverička* v kontexte „prezývali ho *Mudrcom*, prezývali ma *Veverička*“ vyučujúca nechápala ako vlastné mená, ale apelatívne znaky, a preto za chybu nepovažovala malé začiatkové písmená. Len na margo uvedieme, že všetci žiaci mali napísané v diktátoch slová v podobe *mudrc*, *veverička*. Pri ideonyme knihy *Dejiny sveta* považovala učiteľka v dvoch (a to jediných správnych) prípadoch veľké začiatkové písmeno za nesprávne. Za chybu počítala iná vyučujúca spojenie *vek nazývaný Sobí vek*, za správnu podobu považovala „*sobí vek*“. Rovnako za nekorektnú pravopisnú podobu jedna z učiteliek považovala formu *Jaskyňa Driny*, čo možno označiť za diskutabilné, pretože každý oficiálny názov jaskyne má apelatívny člen *jaskyňa* (*Belianska jaskyňa*, *Stanišovská jaskyňa*). Analogicky by teda oficiálna podoba mala byť s veľkými začiatkovými písmenami.

Ako základný problém vnímame, že mnohí pedagógovia sa striktnie pridŕžajú predpísaných materiálov a nevzniká tak v ich výučbe dostatočný priestor pre situačné implementovanie vlastných mien. Z výskumu vyplynulo, že napríklad vo 4. ročníku v kontrolnom diktáte zameranom na vlastné mená tvorili propriá takmer každé štvrté slovo, avšak pri ostatných diktátoch v rovnakom ročníku až každé devätnáste, čo pri odporúčanom počte slov v diktáte 40–50 predstavuje približne 2 vlastné mená v celom diktáte. Z celkového počtu diktátov 31 zo 4. ročníka

sme zaregistrovali 8, ktoré vlastné mená neobsahovali vôbec. Vzhľadom na to, že sa v danom ročníku venuje zvýšená pozornosť problematike vlastných mien, ide o pomerne veľký nedostatok. Na ilustráciu uvedieme údaje o zastúpení vlastných mien v diktátoch pre iné ročníky (tab. 2):

ročník	<i>priemerný počet vlastných mien v KD</i>	<i>počet diktátov bez VM¹⁰/ percentuálne vyjadrenie</i>	<i>miera opakovania VM (každé n-té v poradí)</i>	<i>celkový počet slov/počet VM</i>
2.	1,49 ¹¹	11 z 36	19.	1024/54=18,96
3.	2,3 ¹²	9 z 30	20.	1375/69=19,93
4.	2,21 ¹³	8 z 31	19.	1302/67=19,43
priemerný počet	2	28 z 97/ 28,87 %	19, 34	
5.	1,07 ¹⁴	7 z 15	68.	1095/16= 68,44
6.	2,2 ¹⁵	6 z 24	30.	1590/52=30,58
7.	2,25 ¹⁶	2 z 12	44.	1190/27=44,07
8.	1,28 ¹⁷	2 z 7	70.	629/9 = 69,89
9.	1,99 ¹⁸	1 zo 6	70.	837/12 = 69,75
priemerný počet	1,76	18 zo 68/ 26,47 %	56,4	

Tabuľka 2: Zastúpenie proprií v skúmaných kontrolných diktátoch

Výsledky jasne ukazujú, najmä vo vyšších ročníkoch, že vlastné mená nie sú do kontrolných diktátov dostatočne zaraďované¹⁹ a ak aj zaraďené sú, vykazujú niekoľko

¹⁰ Vlastných mien.

¹¹ Priemerný počet slov diktátov 28,4.

¹² Vzhľadom na to, že priemerný počet slov v diktátoch bol 46 slov, čo prekračuje odporúčanú hranicu 30–40 slov, počítali sme s týmto počtom. Zo všetkých diktátov hranicu splnilo len 6 diktátov, najvyšší počet slov bol až 63.

¹³ Priemerný počet slov 42.

¹⁴ Priemerný počet slov v diktátoch sa pohybuje na hranici 73 slov (namiesto 50–60 slov).

¹⁵ Počítame s priemerným počtom 66 slov, ktoré sa v danej vzorke nachádzajú.

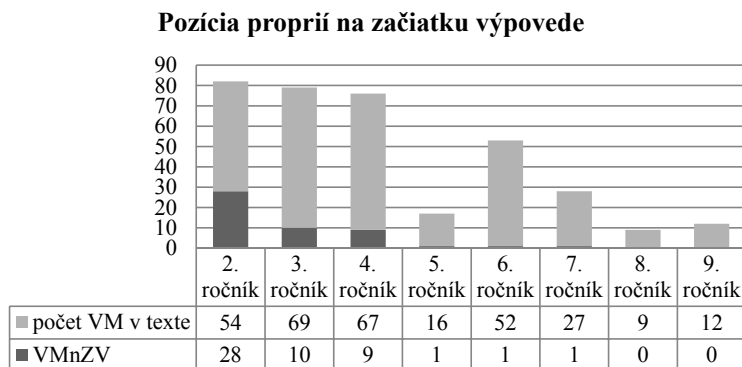
¹⁶ Počítame s priemerným počtom slov 99 (namiesto 71–90), najvyšší počet slov v danej vzorke bol 126.

¹⁷ Priemerný počet slov je 89,8.

¹⁸ Priemerný počet slov na diktát je 139,5; najvyšší počet slov v diktáte je 153 slov.

¹⁹ Na primárnom stupni bol výskyt VM oproti apelatívnej zložke v priemere 6,05 % a na sekundárnom stupni iba 1,49 %.

nedostatkov. Prvým je, že učitelia situujú propriálne lexémy ako prvé slovo vety, čím sa stráca možnosť preveriť pravopisnú zručnosť žiaka. Vo výskumnej vzorke u žiakov 2. ročníka tvorili viac než polovicu všetkých zaradených vlastných mien, ako ilustruje nasledujúci graf (graf 1).



Graf 1: Výskyt proprií na začiatku výpovede v kontrolných diktátoch

Legenda: VM – vlastných mien, VMnZV – vlastné meno na začiatku výpovede

Ďalším nedostatkom je neadekvátne použitie proprií vzhľadom na vek žiaka či charakter diktátu, napr. nadmerné používanie hypokoristických podôb mien vo vyšších ročníkoch (*Cilka, Jankova mamička*) a tiež opakovanie rovnakých proprií v jednom diktáte s izolovanými výpoveďami, napr. *Jankovi kamaráti, Jankova mamička*. Takéto propriá vystupujú v texte na úkor iných, napríklad zaradenie mien *Ivan, Peter* či *Mišo* v 9. ročníku je kontraproduktívne, pretože samotné mená neobsahujú nijakú pravopisnú zvláštnosť. Vhodnejšie by bolo zaradenie napríklad antroponým príbuzných s vybranými slovami, prípadne ich hypokoristických podôb, v spojení s priezviskom alebo prezývkou. Takéto meno (*Bystrík*) bolo v celej výskumnej vzorke zaradené iba raz, a to v 3. ročníku pri diktáte zameranom na vybrané slová po b. Viackrát sa neobjavilo. Až chronicky sa však objavujú názvy *Banská Bystrica, Nízke Tatry, Vysoké Tatry* a *Štrbské Pleso/Štrbské pleso*. Nechceme znižovať úroveň miest, na ktoré sa názvy vzťahujú, no ich stále používanie evokuje nedostatočnú kreativitu učiteľov a slabé prepojenie na mikroregión. V sledovaných diktátoch sme nenašli ani jediný názov, ktorý by sa na konkrétny región vzťahoval. Učiteľom teda odporúčame, najmä v nižších ročníkoch, používať v diktátoch názvy, ktoré dieťa obklopujú a žiak je s nimi v bezprostrednom každodennom kontakte.

V ostatnom prípade sa môže stať, že žiak diktované meno nepozná a príde k jeho skomoleniu, napr. už spomínané *Bánovce nad Vebravou*, *Vanovce nad Vebravou*, *B. n. Bebravnou*, *Drezová* (namiesto *Brezová*), *Kozimír* (namiesto *Kazimír*). Pri diktovaní je nutné, aby žiak každé diktované meno poznal a aspoň sčasti bol oboznámený s jeho encyklopedickým obsahom. V prvých ročníkoch nie je vhodné zaraďovať ani viacslovné názvy, ak s nimi nie je žiak dostatočne zoznámený, ako ukazuje názov *Spišská Nová Ves* v diktáte pre 3. ročník. Žiaci v názve pochybili až 15x zo 17 žiakov. Chyby boli pritom rozličného charakteru: a) nahradenie veľkého písmena malým (*Spišskej novej vsi* (2x), *Spišskej novej Vsi* (4x), *spišskej novej vsi* (1x), *Spišskej Novej vsi* (2x)); b) vynechanie prvku propria (*Spišskej Vsi* (1x)), c) gramatická pravopisná chyba týkajúca sa joty (*Spišskej Novej Vsi* (2x)); d) gramatická chyba v kombinácii s nesprávnym začiatočným písmenom (*Spišskej novej vsy*, *Spišskej novej Vsy*, *Špišskej novej Vsi* – všetky 1x). Uvedený príklad naznačuje nielen nevedomosť žiaka, ale aj nesprávny metodický prístup učiteľa – žiak 3. ročníka neovláda gramatický pravopis, preto je prirodzené že pochybí práve v tejto oblasti (*S. N. Vsy*). Zaraďovanie javov, ktoré si žiaci ešte neosvojovali, patrí k veľmi častým učiteľským faux pas, v analyzovanej vzorke sú to napríklad podoby v *Bystricy*, *Jaskyňa Drini*, *do Myjavi*, *spolužiačky Lenki*, v *Bytči* (3x), v *Žiary nad Hronom* (4x), *Vysoké Tatry* (3x). Učitelia, ktorí na primárnom stupni takéto javy zaraďujú, gramatický pravopis odôvodňujú pomocou rozdelenia hlások podľa mäkkosti, typu: *od spolužiačky Lenky sa na konci nachádza tvrdá spoluhláska k, preto napíšeme ypsilon*. O tom, že daná interpretácia nie je správna, sa azda netreba ďalej zmieňovať.

Vychádzajúc z faktu, že odborná nepripravenosť pedagógov súvisí s ich formáciou na vysokých školách a univerzitách, realizovali sme prieskum u študentov učiteľstva slovenského jazyka. Analyzovali sme 144 diktátov a 78 korekčných cvičení²⁰. V diktátoch predstavovali propriálne chyby 18,86 % celkového počtu chýb (1,52 chyby na študenta)²¹ v korekčných cvičeniach 0,02 % chýb (0,17 chýb na študenta)²². Študenti pochybili v troch oblastiach: 1. proprium zaznačené s malým začiatočným písmenom (*s čechmi*, *Ludovít štrnásty* (9x), *Ramzes druhý*, *Maximilán druhý* (8 x), *príručka pravidiel slovenského pravopisu*, *slovenská republika*); 2. použitie veľkého začiatočného písmena na apelatívny znak (*Gruzínska hora Ušba* (5x), *Benátska pila*, *Lieska obyčajná*, *predmet Slovenský jazyk* (4x)); 3. vynechanie propria vo viacslovnom názve (*Šaštín* (?? slovo)²³). Najväčšie nedostatky sa objavili

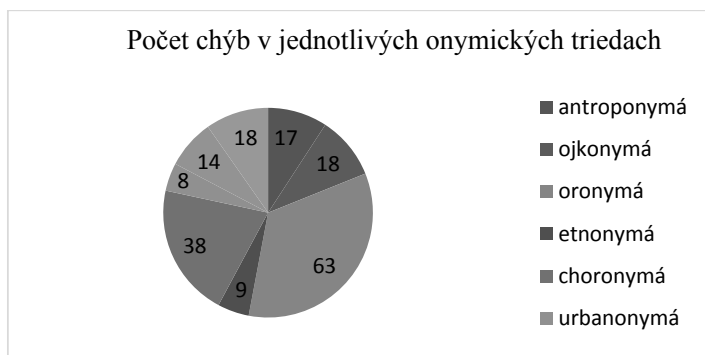
²⁰ Výsledky sme publikovali v monografii *Teória vyučovania vlastných mien* (Beláková, 2023).

²¹ Počet všetkých chýb na študenta – 11,53.

²² Počet všetkých chýb – 7,26 na študenta.

²³ Príklad uvádzame v podobe, v akej ho uviedol študent v diktáte. Korektná podoba je *Šaštín-Stráže*.

v triede oroným (porov. graf 2²⁴), a to predovšetkým pri metaforických názvoch, napr. v pomenovaní *Strašná hora* pochybilo až 21 študentov (20x – *strašná hora*, *Strašná Hora*), v názve *Mesto stých brán* 11 študentov z 12 napísalo *mesto stých brán*. Druhou problematickou triedou boli choronymá, napríklad *stredné Považie* (*Stredné Považie* – 6x, *stredné považie* – 1x), *Severná Amerika* (*Severná amerika* – 1x, *severná Amerika* – 5x), ale aj Slovenská republika, ktorú jeden študent zapísal s malým začiatočným písmenom – *slovenská republika*. Najťažším viacslovným názvom bola *Česko-Slovenská federatívna republika* (*Česko-slovenská f. r.* – 2x, *československá f. r.* – 1x, *Československá Federatívna r.* – 1x, *Československá f. r.* – 18x), ťažkosti predstavovala aj *Československá republika* (*Česko-Slovenská Republika* – 1x, *Československá Republika* – 1x). Posledné uvedené príklady dokumentujú ani nie tak neznalosť pravidiel písania vlastných mien, ako svedčia o nedostatočných encyklopedických poznatkoch o pomenovanom objekte.



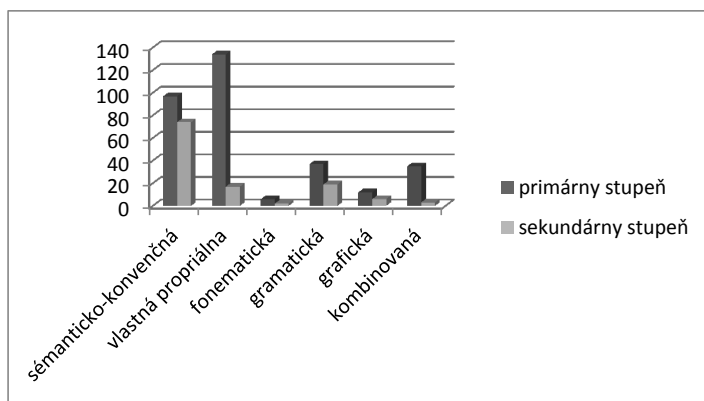
Graf 2: Prehľad chybovosti v jednotlivých onymických triedach

Výsledky prieskumu ukazujú, že problém s pravopisom vlastných mien je širší a dotýka sa všetkých stupňov vzdelávania. Je preto namieste sa aj na univerzitných pracoviskách zamyslieť nad spôsobom prezentácie propriálnej problematiky.

²⁴ Okrem uvedených študenti pochybili aj v nasledujúcich prípadoch: ušba (2x), veľký Kaukaz (1x), Severná Afrika (2x), Rimavská pila (3x), solivar pri Prešove (5x), Severná amerika (1x), severná Amerika (5x), ulica Jána Bottu (4x), Námestie Slobody (1x), námestie Slobody (2x), námestie slobody (1x), slovenská akadémia vied (4x), Slovenská Akadémia vied (1x), ministerstvo kultúry SR (7x), Hodžovsko-hattalovská reforma (6x), Šestzväzkový slovník SJ (4x), príručka pravidiel slovenského pravopisu (5x), slovenská rukoväť (1x), slovník Slovenského jazyka (1x), buckinghamský palác (1x).

6. Žiacke nedostatky v ortografii proprií

Obsahová analýza kontrolných diktátov odhalila celkový počet pravopisných chýb 17 945 (na primárnom stupni 7468 (41,62 %), z toho chlapci 4382 a dievčatá 3086; na sekundárnom stupni 10 477 (58,38 %; 6028 chýb chlapci, 4449 chýb dievčatá), z toho bolo 507 propriálnych pravopisných chýb (na 1. stupni 376 (5 % všetkých chýb), na sekundárnom 131 (1 % všetkých chýb)). Percentuálne zastúpenie propriálnych chýb súvisí predovšetkým s nízkym počtom vlastných mien v textoch. Najzreteľnejšia chybovosť sa ukázala, ak vychádzame z nami navrhnutej typológie chýb, vo vlastnej propriálnej oblasti u žiakov primárneho stupňa a v sémanticko-konvenčnej oblasti (u žiakov sekundárneho stupňa (graf 3).



Graf 3²⁵: Miera chybovosti vzhľadom na jednotlivé kategórie chýb

7. Sémanticko-konvenčná kategória

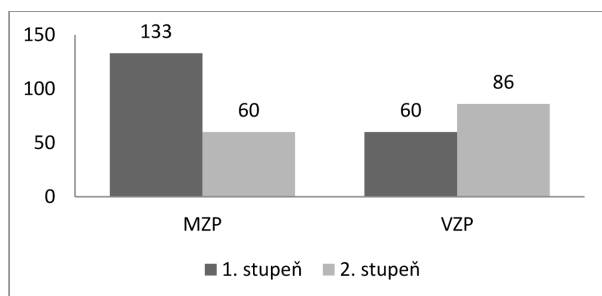
Chybovosť v sémanticko-konvenčnej kategórii sa u žiakov primárneho stupňa pohybovala na hranici 26 % (z celkového počtu propriálnych chýb), u žiakov sekundárneho stupňa²⁶ viac než 56 %, čo súvisí s intenzívnejším zaradovaním viacсловných pomenovaní do diktátov. Len na ilustráciu uvedieme, že W. H. Wilcoxová (1919, s. 174) pri obsahovej analýze diktátov zistila, že študenti 6. a 7. ročníka v jednotlivých školách, ktorých rozdelila do troch skupín podľa príslušných škôl,

²⁵ Zdroj: Beláková (2023, s. 113).

²⁶ V štúdiu pracujeme s výsledkami žiakov nižšieho sekundárneho stupňa.

pochybili pri písaní veľkých písmen v propriách v hodnotách 37 % (žiaci prvej školy), 20 % (žiaci druhej školy) a 16 % (žiaci 3. školy), čo je pomerne vysoké číslo. Na tejto úrovni sa prejavuje nedostatočná znalosť a neschopnosť žiakov rozlišovať medzi apelatívnou a propriálnou sústavou.

V spomínanej kategórii sme rozlišovali chyby v nekorektnom uplatnení veľkého začiatočného písmena v nepropriálnych prvkoch (VZP) a malého začiatočného písmena (MZP) v prvkoch propriálnych (na sekundárnom stupni sa vyskytovali). Nerozlišovali sme však skupinu vlastných mien, v ktorých bolo veľké písmeno namiesto malého (napr. *Belianska Jaskyňa*) od skupiny apelatív, kde žiaci mylne aplikovali veľké začiatočné písmeno²⁷ (*Orechy, Africká pôda*; graf 4). Pre potreby štúdie to nie je nutné, no vzorka ukázala, že takéto vlastné mená tvorili na prvom stupni tretinu a na druhom šestinu zo slov napísaných s veľkým začiatočným písmenom.



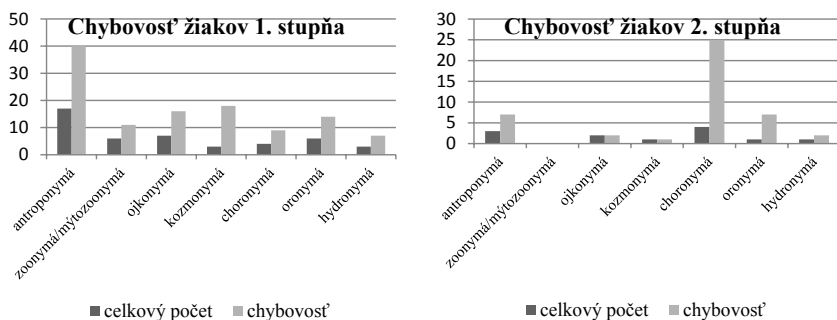
Graf 4: Miera chybovosti sémanticko-konvenčnej kategórie

Z grafu vyplýva, že umiestňovanie malého začiatočného písmena do propriolexém je častejšou chybou ako neopodstatnené použitie veľkého písmena do apelatívnej lexémy. Rovnaký jav si všimol aj J. Štefanovič (1967, s. 19; 1965, s. 264) a na základe frekvencie chýb určil kategórie, v ktorých žiaci najviac pochybili: mená národov, obyvateľské mená, názvy spolkov, organizácií, súťaží, akcií, sviatkov, udalostí, významných dní, názvy krajín, privlastňovacie prídavné mená typu *Jánošíkova družina* a viacslovné názvy obsahujúce apelatívny komponent. Reagujúc na výsledky výskumu²⁸ možno ako najproblematickejšie onymické triedy

²⁷ V grafe označené skratkou VZP.

²⁸ Musíme poznamenať, že distribúcia proprií aj z hľadiska onymických tried bola nerovnomerná a nedostatočná.

hodnotiť s ohľadom na stupne vzdelávania (graf 5, graf 6). Na primárnom stupni najviac žiaci pochybili v triede ojkoným (najmä viacsovných, napr. *banská bystrica*, *Spišská nová Ves*, *Žiar nad hronom*, *krásna nad Hornád*), antroponým (*nina*, *tibor*, *ján uličiansky*), kozmoným (*slnečná sústava*, *mesiac*, *saturn*, *mars*), mýtozooným²⁹ (*nebojsa*, *nevedko*, *nedajko*, *nebreško*), oroným (*Nízke tatry*, *Vysoké tatry*, *nízke tatry*, *vysoké tatry*, *nízke Tatry*, *vysoké Tatry*), choroným (*slovensko*, *slovenská Republika*, *grécko*) a ideoným (*kniha malá princezná*, *časopis slniečko*). Na sekundárnom stupni sa ako problematické ukázali choronymá (*slovensko*, *európa*, *perzia*, *Afrika*), oronymá (*Nízke a Vysoké Tatry*), posesívne adjektíva (*s petrovým mobilom*, *berňolákov pravopis*, *jankova mamička*), ideonymá (*kniha dejiny sveta*, *vydavateľstvo mladé letá*).

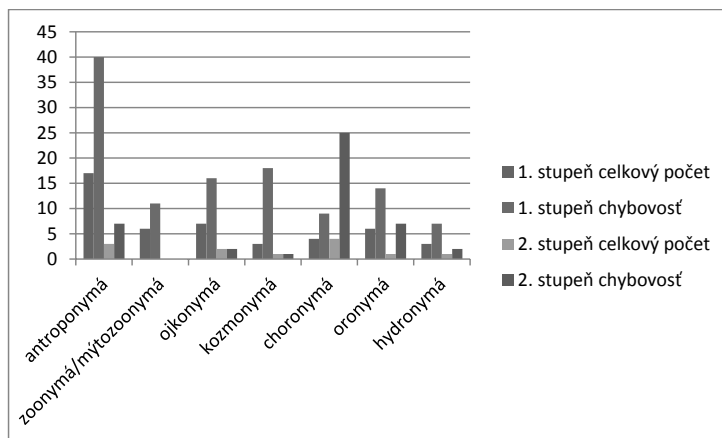


Graf 5: Miera chybovosti u žiakov vo vybraných onymických triedach

Legenda: Celkový počet predstavuje počet vlastných mien danej triedy, napr. názov Slovensko sa v danom texte vyskytuje iba 1x, no jeho chybovosť môže byť 8, t. j. počet žiakov, ktorí ho napísali nesprávne.

Pre dôkladnejšiu názornosť rozdielu chybovosti medzi jednotlivým stupňami uvádzame aj graf 6:

²⁹ Uvedené mená sú pôvodne antroponymami, no v analyzovaných diktátoch plnili funkciu zoonym.



Graf 6: Miera chybovosti zohľadňujúca obidva stupne edukácie

Opačným prípadom v pravopise vlastných mien, resp. ich apelatívnych základov, je písanie veľkého začiatočného písmena. Takýchto slov sa v celej vzorke vyskytlo len 34 (21 u žiakov primárneho stupňa, 13 u žiakov sekundárneho), čo je zhruba 0,3 % všetkých chybné napísaných proprií. Spôsobila to tendencia žiakov uprednostňovať v nejistej situácii malé začiatočné písmeno. Ako príklady použitia veľkého začiatočného písmena namiesto malého možno uviesť dvojslovné názvy obsahujúce apelatívny člen (*Čierne More, Podunajská Nížina, Gerlachovský Štít, Lomnický Štít, Slovenská Republika, Česká Republika, Slnčná sústava*) a zložené predložkové názvy (*Bánovce Nad Bebravou*). Vo väčšine prípadov urobili žiaci chybu v nahradení malého písmena veľkým, u žiakov primárneho stupňa tieto chyby predstavovali 0,39 % z celkového počtu chýb, u starších žiakov 0,71 %. Na primárnom stupni to boli predovšetkým názvy mesiacov (10 prípadov z 33 – *Júl, September*), ročných období (*Jar, Leto*), adjektívach (*Bryndzové halušky, Starobylá Nitra, Dubové drevo*), apelatívach (14x – *Pani učiteľka, Mlynček, Straky, Rušeň, Hora*), štyria žiaci pochybili aj pri verbách (*Nakrájali, Boli sme, Pochádza, Erdží*). Na sekundárnom stupni boli problematické vzťahové adjektíva utvorené z propriálneho základu (25x – *Africká pôda, Európska pôda, Africká savana, Bratislavskí obyvatelia*), názvy mesiacov (21 z 88 – *Jún, Júl, September, December*; spôsobené interferenciou z anglického jazyka) a viacslovné pomenovania s adjektívnym komponentom (11x – *Sobí vek, Staroveká perzia, Severská flóra, Jarné slnko*). Pomerne vysokú chybovosť sme zaregistrovali pri apelatívach *slnko* (6x). Výsledky korešpondujú so zisteniami J. Štefanoviča (1967, s. 19), ktorý zvýšenú chybovosť zaznamenal v pravopise členov zložených

pomenovaní, akostných prídavných mien utvorených od proprií (*Nemecký vojak*), ale i z apelatívneho základu.

Záver

Výsledky prezentovanej štúdie poukazujú na viaceré negatívne faktory ovplyvňujúce pravopis vlastných mien. Napriek tomu, že pravopisnú stránku proprií považujeme za sekundárnu, obsahová analýza diktátov ukazuje, že neovládanie pravopisu priamo odzrkadľuje nepochopenie sémantickej stránky vlastných mien. Fakt, že tento stav súvisí do veľkej miery aj s pripravenosťou pedagógov, sa prejavil na viacerých úrovniach. Didaktika vlastných mien stojí pred veľkou výzvou – nájsť efektívne prístupy didaktickej transformácie onymickej problematiky do edukácie nielen primárneho a sekundárneho, ale aj vyšších stupňov vzdelávania, a tiež celoživotného vzdelávania.

Literatúra

- BELÁKOVÁ, M. (2009): Vlastné meno – výmysel jazykovedcov? In: *Varia XVI. Zborník materiálov zo XVI. kolokvia mladých jazykovedcov (Časť-Papiernička 8.-1. 11. 2006)*. Zost. G. Múcsková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, s. 26–29.
- BELÁKOVÁ, M. (2010a): Miesto onomastiky vo vyučovaní – didaktika vlastných mien. In: *Odborová didaktika v príprave a ďalšom vzdelávaní učiteľa materinského jazyka a literatúry. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej pri príležitosti životného jubilea doc. PaedDr. Milana Ligoša, CSc. v Ružomberku 8.-9. 9. 2009*. Ed. E. Príhodová. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta, s. 36–43.
- BELÁKOVÁ, M. (2010b): *Vlastné meno ako príbeh a hra*. Trnava: TYPI Univeršitatis Tyrnaviensis.
- BELÁKOVÁ, M. (2012): Učenie (sa) jazyka vz. učenie (sa) o jazyku alebo Princípy tradičného systémovoopisného prístupu vo vyučovaní materinského jazyka vz. komunikačnopoňovací princíp. In: *Metody a formy práce ve výuce mateřského jazyka*. Olomouc: Hanex Olomouc, s. 4–11.
- BELÁKOVÁ, M. (2018): Učenie sa propriám na pozadí Bloomovej teórie mysle. In: *Jazyk, literatura, komunikace*. č. 1, s. 41–54.
- BELÁKOVÁ, M. (2019): Miesto proprií v konštruktivisticky chápanej výučbe slovenského jazyka. In: Janovec, L. (Ed.): *Propria a apelativa - aktuální otázky. Sborník z konference konané v Praze ve dnech 24.-26. dubna 2017*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, s. 99–118.

- BELÁKOVÁ, M. – GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, L. – OLOŠTIAK, M. (2013): *Píšem bez chýb. Ja na to mám, ja sa to naučím*. Bratislava: Fragment. (časť Veľké písmená)
- BETÁKOVÁ, V. (1968): *Metodika vyučovania slovenského jazyka v 6. – 9. ročníku ZDŠ*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- BÖHNERT, K. – NOWAK, J. (2020): *Namen und ihre Didaktik*. Mainz, Aachen. Dostupné na: https://www.researchgate.net/profile/Jessica-Nowak/publication/342356641_Namen_und_ihre_Didaktik/links/5efe09cf299bf18816fa9356/Namen-und-ihre-Didaktik.pdf?origin=publication_detail
- BRUCE, V. – YOUNG, W. (2002): 1986. In: Brédart, S. – Brennen, T. – Valentine, T.: *The Cognitive Psychology of Proper Names*. London – New York: Routledge. Dostupné na: [https://bookshelf.vitalsource.com/reader/books/9781134779550/epubcfi/6/18\[%3Bvnd.vst.idref%3Dc_9781134779550_Part09\]!/4; file:///D:/prevzate/9780203132364_previewpdf.pdf](https://bookshelf.vitalsource.com/reader/books/9781134779550/epubcfi/6/18[%3Bvnd.vst.idref%3Dc_9781134779550_Part09]!/4; file:///D:/prevzate/9780203132364_previewpdf.pdf) (elektronická publikácia bez paginácie).
- CZAMBEL, S. (1902): *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*. Turčiansky Sv. Martin: Vydanie Kníhkupecko-nakladateľského spolku.
- EISLEROVÁ, J. (2004): *Píše se VELKÉ/malé písmeno? Já na to mám, já se to naučím*. Havlíčkův Brod: Fragment.
- HARAJ, I. (2014): *Vlastné meno v myslení antiky a stredoveku*. Martin: Matica slovenská.
- HODŽA, M. M. a kol. (1852): *Krátka mluvnica slovenská*. Bratislava: Tiskom predtým Schmidovym.
- International Covenant on Civil and Political Rights*. General Assembly resolution 2200A (XXI) (1966), dostupné na: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>
- CHOMOVÁ, A. (2019): Vyučovanie slovenského jazyka v 30.–50. rokoch 20. storočia. In: *Slovenský jazyk a literatúra*, roč. 6, č. 1–2, s. 2–24.
- JENČOVÁ, K. (2013): *Vlastné podstatné mená na 1. stupni ZŠ*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici Pdf UMB (diplomová práca).
- KOŠ, G. (2002): *Namenforschung. Eine Einführung in die Onomastik (Germanistische Arbeitshefte)*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, s. 191–200.
- LEROY, S. (2004): *Le nom propre en français*. Paris: Ophrys.
- LIPTÁKOVÁ, E. a kol. (2011): *Integrovaná didaktika slovenského jazyka a literatúry pre primárne vzdelávanie*. Prešov: Prešovská univerzita – Pedagogická fakulta.
- OLOŠTIAK, M. (2018): *Onymická a deonymická nominácia*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove.
- ORAVEC, J. (1960): Ako zlepšiť úroveň vedomostí žiakov z pravopisu (Zhrnutie a záver ankety). In: *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, roč. 6, s. 175–181.

- PALENČÁROVÁ, J. – KESSELOVÁ, J. – KUPCOVÁ, J. (2003): *Učíme slovenčinu komunikačne a zážitkovo*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, s. r. o.
- PRIBBLE, E. (1943, január): Plurals of Proper Names. In: *The Elementary English Review*, roč. 20, č. 1, s. 20. Dostupné na: https://www.jstor.org/stable/41382658?read-now=1#page_scan_tab_contents
- PSP – *Pravidlá slovenského pravopisu*. (1991) Red. J. Kačala. Bratislava: Veda.
- PSP – *Pravidlá slovenského pravopisu*. (1998) Red. M. Považaj. Bratislava: Veda.
- Pravidlá slovenského pravopisu*. 4. nezmenené vyd. (2013) Red. M. Považaj. Bratislava: Veda.
- PSP – *Pravidlá slovenského pravopisu*. 3., upravené a doplnené vydanie. (2000) Red. M. Považaj. Bratislava: Veda.
- RAINER, F. (1999): Namencluster im Unterricht. In: *Namenforschung und Namensdidaktik*. K. Franz a A. Greule (eds.). Baltmannsweiler: Schneider-Verlag Hohengehren, s. 218–225.
- SIČÁKOVÁ, Ľ. (2011a): Propriá v komunikácii detí a v edukačnom procese primárnej školy. In: Ľ. Liptáková a kol.: *Integrovaná didaktika slovenského jazyka a literatúry pre primárne vzdelávanie*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.
- SIČÁKOVÁ, Ľ. (2011b): *Propriá v jazykových a mimojazykových súvislostiach (na materiáli hydroným z povodia Slanej)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.
- SIČÁKOVÁ, Ľ. – TKÁČOVÁ, M. (2011): Propriá v komunikácii detí a v edukačnom procese primárnej školy. In: Liptáková, Ľ. a kol.: *Integrovaná didaktika slovenského jazyka a literatúry pre primárne vzdelávanie*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, s. 366–376. Dostupné aj na: <http://indi.pf.unipo.sk>
- SIČÁKOVÁ, Ľ. – TKÁČOVÁ, M. (2012): Vyučovanie proprií v primárnej škole. In: *Jednotlivé a všeobecné v onomastike. 18. slovenská onomastická konferencia. Prešov 12. – 14. septembra 2011*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 367–380. Dostupné na: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak3/subor/45-sicakova-tkacova.pdf>
- ŠTEFANOVIČ, J. (1967): *Osojovanie pravopisu*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- ŠRÁMEK, R. (1996): Co by měl učitel základní školy vědet o vlastních jménech. In: *Zborník materiálov. 12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár „Onomastika a škola“*. Prešov 25.–26. októbra 1995. Zost. M. Majtán a F. Ruščák. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Fakulta humanitných a prírodných vied, s. 43–47.
- TKÁČOVÁ, M. (2011): *Fungovanie proprií v jazykovom vyučovaní a v komuniká-*

cii detí primárnej školy. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, (dizertačná práca).

TOPIL, Z. (2013): *Zatracená čeština. Jak (se) naučit pravopisu*. Havlíčkův Brod: Tobiáš.

WILCOX, W. H. (1919, marec): Why Teach Common and Proper Nouns? In: *The English Journal*. National Council of Teachers of English, roč. 8, č. 3, s. 174–178.
Dostupné na: <https://www.jstor.org/stable/801543>

Doc. Mária Beláková

Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

belakova.maria@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3119-7278